

ברור גדרי אסמכתא ובאור סוגית "משחק בקוביא" בסנהדרין דף כד:

הגמ' בסנהדרין¹ אומרת לגבי "משחק בקוביא", "רב ששת אמר כל כי האי גוונא לאו אסמכתא היא", ופירש רש"י ז"ל² שאסמכתא הוי היכא דהוי התנאי בידו, אבל היכא דלא סמיך אמידי דהא לא ידע אי נצח אי לא נצח ואפילו הכי אתני ש"מ דמסיקא אתני גמר ואקני ולא גזילה היא, עכ"ל. ופירש ר"י בתוד"ה "כל כי האי" — כשיטת רש"י, והוסיף, מכח שאלת ר"ת מסוגיא³ ד"פרוותא דזולשפוט", ששם איתא איפכא, שיש לחלק בגדרי אסמכתא כך, דבר דהוי בידו ממש ולא גזים, כגון "אם אוכירי אשלם במיטבא"⁴ — לא הוי אסמכתא. וכן, דבר דלא הוי בידו לגמרי, אע"פ דגזים — לא הוי אסמכתא. אבל דברים שהם לא לאו-בידו לגמרי, אע"פ דלא גזים — הוי אסמכתא. כגון סוגיא ד"פרוותא דזולשפוט", וכן דבר שהיה בידו ממש אבל גזים⁵ גם הוי אסמכתא. אלא שהכנסת פשט תוס' בדברי רש"י קשה, כיון שרש"י כתב רק שבמתנה בדבר שבידו הוי אסמכתא, ובדבר שלא הוי בידו גמר ומקני ולא הוי אסמכתא, ולא דיבר כלל על גזים ולא גזים. ואם רק את זה אומר רש"י חוזרת קושיית ר"ח למקומה, שכן בב"מ ע"ד. איתא איפכא. ועוד נדבר בזה בהמשך בעז"ה.

במס' נדרים דף כז: ובנמוק"י בב"מ ע"ד. ובסנהדרין כד: מובאת שיטת הרמב"ן בגדרי אסמכתא, והגדרתו חדה מאוד: מתנה בדבר שבידו, ואפילו בידו ממש — הוי אסמכתא. ומתנה בדבר שלא בידו — לא הוי אסמכתא. וקשה, שבמסכת ב"מ דף ע"ד. איתא ד"פרוותא דזולשפוט" הוי אסמכתא, כיון שזה דבר שלא בידו, ו"אם אוכירי אשלם במיטבא" — לא הוי אסמכתא, כיון שזה דבר שבידו וזה כדיוק הפוך מדברי הרמב"ן! ומתוך הנמוק"י עפ"י דברי רב האי גאון⁶ ש"אם אוכירי אשלם במיטבא" באמת הוי אסמכתא, אלא שחכמים תקנו שיועיל תנאי זה, "כדי שלא יקבל אדם שדה מחבירו, ויניחנה בידו ויפסידנה", ומה ששואלת הגמ' שם⁷, "ומאי שנא מהא דתנן אם אוכירי ולא אעביד אשלם במיטבא", הכי פירושו, מדוע ב"פרוותא דזולשפוט" לא קנסוהו רבנן כמו שקנסו במקרה של "אם אוכירי אשלם במיטבא"? ותשובת הגמ' "התם בידו הכא לאו בידו" תתפרש כך: מכיון שבידו ממש למעבד ולא עבד, ראו חכמים לתקן, וחייבוהו, אבל כאן זה לא בידו, כי מי אומר שימכרו לו, ואולי לא ימצא, ומכיון שכך לא ראו חכמים לתקן בזה⁸. אם כן לשיטת הרמב"ן ע"כ יש לומר שיש שני מובנים למושגים "בידו" ו"לאו בידו", או יותר נכון לומר, שתי הסתכלויות על זה. יש הסתכלות מצד המתנה, שאנו שואלים האם הוא גמר בדעתו להקנות או לא? ומתריצים, שבדבר שבידו לא גמר ומקני, ובדבר שלא בידו גמר ומקני. ולפי זה צריך לומר שבין ב"פרוותא דזולשפוט" ובין במקרה של "אם אוכירי אשלם במיטבא", המתנה חושב שזה דבר שבידו וסומך על זה ולא גמר ומקנה, ומצד הדין שני המקרים הוי אסמכתא, אלא שבאו חכמים ואמרו שהמקרה של "אם אוכירי אשלם במיטבא" זה באמת בידו ממש לעבוד, ואם לא עבד צריך

1. סנהדרין כד: 2. רש"י ד"ה "כל כי האי". 3. ב"מ ע"ג: 4. ב"מ קד. 5. כגון "אם אוכירי אשלם אלפא זוזי" — ב"מ קד: 6. בסנהדרין כד: וכן הביא הרמב"ן עצמו את דברי רה"ג בחזונו לבי"מ ע"ג: 7. ב"מ ע"ג: 8. הנמוק"י, אמנם כורך את שיטת הרמב"ן ורב האי גאון כאחת. אולם מחדושי הרמב"ן לב"ב דף קסח. ובהלכותיו בנדרים כז: משמע שאמנם זו שיטתו, אך שיטת רה"ג אחרת, וכן משמע בספר "המקח והממכר" לרה"ג שער י"ז. ובמשפטי התנאים לרה"ג הוא מסביר ש"אם אוכירי אשלם במיטבא" חייב לשלם, כיון שהוא כמזיק משמע שמעיקר הדין חייב לשלם, ולא מכח תקנת חכמים וצ"ע. ולהלן נתייחס לשיטה זו כשיטת הרמב"ן.

לקנוס אותו, כדי שלא יפסיד אדם שדה חבירו, אבל ב"פרוותא דזולשפוט" מכיון שהאמת היא שזה לא כ"כ בידו כי שמא לא ימכרו לו, לא קנסוהו רבנן. זהו פירוש הרמב"ן. עתה לפי פירושו זה מתבארים דברי רש"י⁹ כפתור ופרח, וכך פירושו: הגדר של אסמכתא שזה מה שרש"י בא לפרש, הוא באמת שמתנה בדבר שבידו, אפילו בידו ממש, ואפילו לא גוים, הוי אסמכתא. ומתנה בדבר שלא בידו לא הוי אסמכתא. ומה שהקשה ר"ת מתורץ כמו שתירץ הנמוקי" בשם רב האי גאון. ולפי זה גם לא צריך לתקן ברש"י ולכתוב במקום "אשלם במיטבא" — "אשלם אלפא זוזי", כמו שתקנו התוס', מכיון שרש"י בא להסביר גדרי אסמכתא, ולפי הגדרים גם "אשלם במיטב"א הוי אסמכתא. ומה שהקשו התוס' שבכ"מ עד. כתוב בהדיא שזה לא אסמכתא, כבר הסברנו שזה לא מצד סמיכות הדעת של המתנה, אלא מצד הסתכלות בי"ד אם לחייב או לא, ובאמת נגמרא שם לא כתוב ש"אשלם במיטבא" לא הוי אסמכתא, אלא שואלים מדוע זה שונה ממקרים של אסמכתא, ושאלה זו אפשר להסביר כפירושו הרמב"ן, וא"כ דברי רש"י מיושבים¹⁰.

אלא שעדיין לא בטוח שזהו הפי' האמיתי ברש"י, לא רק בגלל שהתוס' והר"ן — וכן משמע שגם הנמוקי" — הסבירו אחרת, אלא שמלשון רש"י בכ"מ בסוגיא ד"פרוותא דזולשפוט" משמע אחרת, שכן רש"י כתב שם¹¹ לגבי "אם אוכיר אשלם במיטבא" וזה לשונו: "אלמא כיון דאפסדיה בהכי ולא סמך, לאו אסמכתא היא, שאינו מקבל עליו אלא כדי הפסד שהפסידו. משמע מדבריו שכבר בשעת ההתנאה גמר המתנה בדעתו לשלם, ומעיקר הדין משלם, ולא מצד קנס חכמים, וכמו שכתב הר"י בתוס', וצ"ע. בבאור שיטת רב האי גאון בדבריו על גדרי אסמכתא בספר "המקח והממכר" שער י"ז כתב הגר"א בחו"מ סי' ר"ז אות ה' שיטת רב האי גאון כשיטת הרמב"ם, שכתב בהל' מכירה פרק יא הל' א' ו-ב' "המקנה בין קרקע בין מטלטלין והתנה תנאים... אם נתקיימו התנאים נקנה הדבר שהוקנה, אבל אם לא קנה עתה והתנה עמו שאם נתקיים תנאי זה יקנה, ואם לא נתקיים לא יקנה, אע"פ שנתקיים התנאי לא קנה, שזו אסמכתא היא, שהרי סמך קנייתו לעשות כך וכך, וכל אסמכתא אינה קונה, שהרי לא גמר בלבו להקנותו", עכ"ל. ובה"ז שם כתב "כל האומר קנה מעכשיו אין כאן אסמכתא כלל וקנה, שאילו לא גמר להקנותו לא הקנהו מעכשיו" עכ"ל. משמע מדבריו שהחלוק בין תנאי לאסמכתא הוא, האם אני מחיל את הקנין מעכשיו אבל מוסיף תנאי, או שהקנין תלוי לגמרי בתנאי ואין גמיי"ד להקנאה. ורה"ג כתב בספר הנ"ל וז"ל: "דכל היכא שאומר מעכשיו יהא מכור לך, ואח"כ הזכיר את התנאי... אותו המכר הוא המקויים והנכון, אבל אם אמר הרי המכר מכור לך אם תעשה אתה כך וכך, נמצא דלא גמר והקנה באותה שעה... כיון שלא הזכיר שם מעכשיו... ואין מעשהו מעשה והוי בטל, ואע"פ שיתקיים התנאי", עכ"ל. יוצא א"כ שדעת הרמב"ם כדעת רה"ג שכשתולה את חלות הקנין בקיום התנאי וכגון דלא אמר "מעכשיו" או "על מנת" הוי אסמכתא, וכן ביאר שם הגר"א¹² עיי"ש. יש אמנם הסבר ב"אבן האזל" על הל' מכירה פי"א ה"ב, שמחלק בין שיטת הרמב"ם ובין שיטת רה"ג, אולם נתייחס לדברים אליבא דהסבר הגר"א. עכ"פ יש לנו ג' שיטות בגדרי אסמכתא. א' שיטת ר"י בתוד"ה "כל כי האי". ב' שיטת הרמב"ן. ג' שיטת הרמב"ם. ושיטת רש"י היא או כשיטה א' או כשיטה ב'. וצריך לבדוק את סוגיות אסמכתא בש"ס, אליבא דשלש השיטות, אך מכיון שיש הרבה סוגיות נתייחס רק לסוגיות שמופיעות בסנהדרין כד: על הדין, ברש"י ובתוס', והן: א) משחק בקוביא

9. בד"ה "כל כי האי" שכתבנו לעיל. 10. וגם אם לא נרצה להרחיק לומר כל כך, שרש"י באמת דיבר על "אשלם במיטבא", למרות שלהלכה חייב לשלם, אלא נסביר כתוס' שזה ט"ס, ורש"י כתב על "אשלם אלפא זוזי", מ"מ מזה שרש"י דיבר על "אלפא זוזי" וכתב שדעתם שזה אסמכתא הוא מצד שזה בידו, ולא בגלל שזו גוזמא, וכתירוץ הגמ' בפשוט בכ"מ קד: — מוכח מהסברנו. 11. ב"מ עג: רש"י ר"ה "אם אוכיר לך". 12. לאור הדברים בהערה א נתייחס להלן לשיטה זו כשיטת הרמב"ם.

(סנהדרין כד:.) ב) "אם אוביר אשלם במיטבא" (ב"מ קד:.) ג) "אם אוביר אשלם אלפא זוזי" (ב"מ קד:.) ד) "אפרוותא דזולשפוט" (ב"מ עג:.) ה) "הנותן ערבון לחבירו" (ב"מ מח:.) ו) "משליש את שטרו" (ב"ב קס"ח.) מפשט הגמ' בסוגיות הנ"ל משמע שסוגיות א' וב' לא היו אסמכתא. וסוגיות ג' ו' היו אסמכתא. לפי שיטת ר"י — שהגדיר שדבר שבידו ממש ולא גזים, וכן דבר שאינו בידו לגמרי אע"פ דגזים — לא היו אסמכתא. וכל מקרי הביניים, כמו בידו וגזים, או לא לאו — בידו לגמרי, היו אסמכתא — פשט הסוגיות עולה כהוגן. לפי שיטת הרמב"ן — שהגדיר שדבר שבידו היו אסמכתא ודבר שלא בידו לא היו אסמכתא — סוגיות א' ג' ה' ו' ¹³, מסתדרות טוב. ואילו סוגיות ב' וד' קשות, שכן הגמ' בב"מ ער. הגדירה את "פרוותא דזולשפוט" כדבר שלא בידו, ולכן אסמכתא, ואת סוגיית "אם אוביר אשלם במיטבא", הגדירה כדבר שבידו, ולכן לא אסמכתא, בדיוק ההיפך מדברי הרמב"ן! וכבר הסברנו לעיל עפ"י הנמוקי" בשם רה"ג, ששם זה מצד הסתכלות חכמים, אם לחייבו מדין קנס אע"פ שזו אסמכתא או לא, (ולא מצד סמיכות הדעת של המתנה) ע"ל, וא"כ גם סוגיות אלו מתורצות. לפי שיטת הרמב"ם — שהגדיר, שאם התנאי בלשון "מעכשיו", או "על מנת", ז"א שרוצה להקנות עכשיו אלא שמתנה בקיום התנאי, ונראה דגמר ומקני, אבל אם מתנה בלשון "אם" שמתנה את חלות הקנין בקיום התנאי ולא גמר בדעתו להקנות, היו אסמכתא, א"כ לפי הגדרה זו, לכאור' כל הסוגיות צריכות להיות אסמכתא, וא"כ קשה מסוגיות א' וב', לגבי הקושיא מסוג ב' דהיינו מ"אם אוביר ולא אעביד אשלם במיטבא" — כתב הכס"מ על דברי הרמב"ם בהל' מכירה פ"א ה"ו שכתב הרמב"ם: "וכן כל תנאין שמתנין בני אדם ביניהו... אם יהיה כך... אתן לך מנה... ואם לא יהיה... לא אתן לך, אע"פ שעשה או שהיה הדבר לא קנה" עכ"ל. והביא הכס"מ את דברי הטור שהסביר בדברי הרמב"ם שלא חילק בין דבר שבידו לבין דבר שלא בידו, למרות שבגמ' חלקו (ב"מ עד:.) וזה תימה. והסביר, שהרמב"ם מפרש כפי' הרמב"ן את הסוגיא שם, שזה בגדר של תקנת חכמים שקנסוהו לזה, שלא יפסיד אדם ממון חבירו, כשזה סומך עליו וכמו שכתבנו לעיל. והקשה הכס"מ על זה, מלשון הרמב"ם בהל' שכירות פ"ח ה"ג, שכתב הרמב"ם שם, שהסיבה ש"אם אוביר אשלם במיטבא" לא נחשבת כאסמכתא, וחייב לשלם, היא "מפני שלא פסק על עצמו דבר קצוב, כדי שנאמר הרי היא כאסמכתא, אלא התנה שישלם במיטבא, ולפיכך גמר ושיעבד עצמו", ומשמע שס"ל כדברי התוס', שהסיבה שהוא משלם היא כי זה לא אסמכתא, ורינא הוא ולא תקנתא? ומתרץ הכס"מ דה"ק, אם היה פוסק על עצמו דבר קצוב לא היו מתקנים לו שישלם כיון שאפשר שלא יבור אלא מקצתה, שאין ההפסד שווה כנגד מה שקצב על עצמו, וכיון שכך, כך לי פוסק על עצמו י' זוזי, כפוסק אלפא זוזי, דהוי אסמכתא גמורה שהיא בדרך גוזמא, ובטוח הוא בעצמו שלא יוביר ולא גמר ומקני, אך כשאומר "אשלם במיטבא" אע"פ שהיא אסמכתא אינה כ"כ דרך גוזמא, ודרך בני אדם דכל כה"ג גמר ומשעבד נפשיה, ולפיכך תקנו שישלם, ע"כ ישוב הכס"מ לקושיא מסוגית "אם אוביר אשלם במיטבא" ועיין בסוגיא שם בגמ' ובמגיד משנה, פ"ח משכירות ה"ג. ולפי"ז תחבאר גם שאלת הגמ' בב"מ קד: מ"ש "אם אוביר אשלם אלפא זוזי" שזה אסמכתא, מ"אם אוביר אשלם במיטבא" שחייב לשלם? כך, מדוע לא תקנו חכמים גם ב"אשלם אלפא זוזי" שישלם כדרך שתקנו ב"אשלם במיטבא"? ות"י הגמ', "התם לא גזים הכא כיון דקאמר מילתא יתירתא גוזמא בעלמא הוא דקגזים", יתבאר היטב על פי הסבר הכס"מ הנ"ל, דהיינו שתקנו חכמים רק כשלא קצב שפי' הוא שלא גזים. ע"כ לגבי הקושיא מסוגיא ב', ולגבי הקושיא מסוגיא א', דהיינו "משחק בקוביא", שעפ"י גדרי הרמב"ם

13. סוגיא ה' לפי זה תחפרש כך: מכיון שביד המתנה לחזור או לא לחזור, וכשהוא מתנה סמוך הוא שלא יחזור, ועל דעת כן מתנה ואם היה יודע שיצטרך לחזור, לא היה מתנה, לכן זה נחשב כאסמכתא.

הוי אסמכתא, ולפי פשט הגמ' לכאו' לא הוי אסמכתא יש לעיין בכמה מקומות בדברי הרמב"ם ע"מ לברר את שיטתו בסוגיא זו. ראשית, מוכרח בדבריו, שמשחק בקוביא הוי אסמכתא מהלכות מכירה פ"א ה"ב, ובעיקר בהל' ו' וכמו שהעתקנו לשונו לעיל, ואכן בהל' גזילה ואבדה פ"ו ה"ז וה"י, כתב שמפריחי יונים ומשחקין בקוביא הרי הן גולנין מדבריהם, שאסרו חכמים אותם משום גזל. א"כ אין סתירה לסוגית משחק בקוביא שכן הרמב"ם לשיטתו שיש איסור גזל במשחק בקוביא.¹⁴

אלא, שמסוגית הגמ' בסנהדרין כ"ד: משמע לכאורה קצת אחרת, שכן הגמרא מביאה מח' מדוע משחק בקוביא פסול לעדות, רמי בר חמא אומר משום דהוי אסמכתא ואסמכתא לא קניא. רב ששת אמר כל כי האי גוונא לאו אסמכתא היא, אלא לפי שאין עוסקין בישובו של עולם... דתנן אמר ר"י אימתי בזמן שאין להם אומנות אלא הוא, אבל יש להן אומנות שלא הוא כשרים, אלמא טעמא דמתני' וכו'. משמע מסוגיא זו שרב ששת סבירא ליה כר"י, ואין בזה גדר אסמכתא, ופסול משום שאין עוסקין בישובו של עולם, וברף כ"ו: פסקה הגמ' "א"ר אבהו א"ר אלעזר הלכה כר' יהודה" משמע לכאו' שבמשחק בקוביא אין דין אסמכתא, וא"כ קשה על הרמב"ם! וכבר האריכו מפרשי הרמב"ם ומפרשי הטור והשו"ע בבאור שיטת הרמב"ם. ויש בין המפרשים, נקודת חלוק אחת יסודית והיא כפי מי פסק הרמב"ם כרמב"ח או כרב ששת ונסה לבאר את דברי הרמב"ם עפ"י כל אחת מהאפשרויות.

א. הרמב"ם פסק כרמב"ח, שבמשחק בקוביא יש גדר של אסמכתא, והוי גזלן מדבריהם (הל' מכירה פ"א ה"ו, והל' גזילה פ"ו ה"ז וה"י). אך בהל' עדות פ"י ה"ד, פסק שמשחק בקוביא פסול לעדות¹⁵ והוא שלא תהיה לו אומנות אלא הוא, הואיל ואינו עוסק בישובו של עולם, הרי זה בחזקת שאוכל מן הקוביא שהוא אבק גזל וא"כ לכאורה פוסק כר' יהודה, שלכאורה רב ששת ס"ל כמוהו, אלא מח' רמב"ח ורב ששת היא בבאור דעתו של ת"ק, מפני מה נפסל משחק בקוביא, רב ששת אמר משום "שאיין עוסקין" וכו', ולפי זה ר"י בהכרח, בא להסביר את דברי ת"ק אך לפי רמב"ח, ת"ק ס"ל שמשחק בקוביא נפסל משום דהוי אסמכתא, ור"י חולק על ת"ק, אבל לא שר"י סובר שאין זה אסמכתא והפסול הוא מצד שאינו עוסק וכו', אלא גם ר"י מודה שזה אסמכתא, אלא שסובר שלמרות שזה אסמכתא אין זה מספיק כדי לפסול אותו לעדות, אלא"כ אין לו אומנות אלא הוא. ונפסקה ההלכה בגמ' כר' יהודה כמו שכתבנו, ולכן בהל' עדות כשהרמב"ם מדבר על פסול של משחק בקוביא לעדות כותב הוא, שמשחק בקוביא נפסל לעדות "והוא שלא תהיה לו אומנות אלא הוא הואיל ואינו עוסק בישובו של עולם ה"ז בחזקת שאוכל מן הקוביא, שהוא אבק גזל", והסברא היא, שרק כשנהנה ונתגדל במענות איסור אלו חשדוהו שיעיד גם שקר, משא"כ כשהוא משחק כדי להעביר את הזמן, אז אע"פ שזה גזל מדבריהם, לא פסלוהו לעדות, ואילו בהל' גזילה כתב שיש בזה משום גזל מדבריהם, כי גם ר"י שחולק על ת"ק מודה לזה.¹⁶

ולפי דרך זה מובנות עוד מס' נקודות בסוגיא, ואף משמשות כראיה לדרך זו. כשהגמ'

14. מכאן לכאו' מוכח ששיטת הרמב"ם, שאסמכתא לא קונה זה רק מדרבנן, ומן התורה אסמכתא קונה, וכמו שכתב בהגהות מרדכי על סנהדרין סי' תשכ"א. שכן בהל' מכירה אמר שמשחק בקוביא הוי אסמכתא ובהל' גזילה כתב שמשחק בקוביא הוי גזלן מדבריהם, ש"מ שאסמכתא לא קניא רק מדבריהם. 15. צריך לבאר מדוע מפריחי יונים פסול אפי' בשיש לו אומנות אחרת, למרות שבהל' גזילה כללם יחד בגדר של גזל מדבריהם, וכתב הב"ח בטושי"ע הל' עדות סי' לד סכ"ו, שמכיון שאסרו חכמים הפרחת יונים משום דרכי שלום, והוא עובר על תקנתם ולוקח בעל כרחם של בעלים חשוד שיקח ממון לישבע לשקר, ולכן פסול גם כשיש לו אומנות אחרת. אבל משחק בקוביא שמקבל את הממון מדעתו של הבעלים, ולא לוקח בע"כ, לא חשוד לישבע לשקר, אלא"כ אין לו אומנות אלא הוא, שכיון שעוסק בזה למשחק לפי שעה לא חשוד שישבע לשקר משום חימוד ממון. 16. ואולי לכן אע"פ שסובר רמב"ח שר"י חולק על ת"ק, לא כתוב במשנה ר"י אומר אלא א"ר יהודה, מכיון שסו"ס לעצם הדין שזו אסמכתא גם הוא מודה.

פוסקת כר"י, היא אומרת "הלכה כר' יהודה", ומלשון "הלכה", משמע שהוא חולק על ת"ק, וזה טוב רק אליבא דרמב"ח. וכן הצריכותא של הגמ' בתולה בדעת עצמו ותולה בדעת יונו, היא אליבא דמ"ד אסמכתא היא, דהיינו כרמב"ח, וכן בפר' שואל במס' שבת דף קמ"ט: איתא שיש אסור גזל במשחק בקוביא, וכן במשנה במס' ר"ה דף כב. איתא לגבי "אלו הן הפסולין המשחק בקוביא" וכו', אומרת שם הגמ' "ו"א גזלן דדבריהם כשר לעדות אשה", ש"מ מכל הראיות הנ"ל שיש בזה איסור גזל וכרמב"ח (כל הראיות הללו מובאות בכס"מ) ודברי הרמב"ם מיושבים. יש המסבירים את שיטת הרמב"ם, שהוא פוסק כרב ששת, אלא כשרב ששת אמר "כל כי האי גוונא לאו אסמכתא היא", אין הכוונה שאין כאן אסמכתא לגמרי, ואין כאן גזל, אלא שיש כאן גזל מועט שאינו מספיק כדי לפסולו לעדות, אלא כ"כ אין לו אומנות אלא הוא, וא"כ אין ראייה לאפשרות א', לא מהצריכותא, ולא ממס' ר"ה, ולא ממס' שבת, שכן גם אם פוסקים כרב ששת יש בזה משום גזל. אבל לענ"ד לשון הגמ' "כל כי האי גוונא לאו אסמכתא היא אלא לפי שאין עסוקין בישובו של עולם נוחה יותר לאפשרות א', שכן משמע ממנה שלרב ששת הטעם היחיד של המשנה הוא לפי שאין עסוקין וכו' בלי שום קשר אסמכתא. אבל זה לא מספיק לטעם המשנה וצ"ע.¹⁷

ועכשיו צריך לבאר את מהלך הסוגיא של "משחק בקוביא" אליבא דשתי השיטות הראשונות, שיטת ר"י בתוס', ושיטת הרמב"ן וכן נראית שיטת רש"י. לפי הגדרת "אסמכתא" לשיטתם, אין במשחק בקוביא גדר של אסמכתא¹⁸. ואכן רש"י בסוד"ה "כל כי האי" כותב, "ש"מ דמספיקא אתני גמר ומקנה ולא גזילה היא", וכן בסוגיא בשבת דף קמט: ששם איתא, שיש איסור גזל במשחק בקוביא, כתבו התוס' כד"ה מאי טעמא — "היינו כר' יהודה בשם ר' טרפון ולית הלכתא הכי, אלא כאידך ר' יהודה כדפסקינן בסהדרין פרק זה בורר" עכ"ל. מוכח בפי' שהם סוברים, שאין שום איסור גזל במשחק בקוביא. ולגבי הסוגיא ממס' ר"ה ששם כתוב "ו"א גזלן דדבריהם כשר לעדות אשה" א"כ ש"מ שיש בזה איסור גזל, נראה לומר שהבטוי גזלן שם, הוא הגדרה לפסול מדבריהם, שכן מהגמ' שם פוסקים הפוסקים שפסול מדבריהם כשר לעדות אשה, ולא דוקא גזלן דדבריהם, אלא כתבו גזלן, כי רוב הפסולים שם הם מצד גזל מדבריהם.

ומח' רמב"ח ורב ששת היא, דרמב"ח ס"ל, שפסול משום אסמכתא, ור"י חולק על ת"ק, וס"ל שפסול משום שאינו עסוק בישובו של עולם, ורב ששת סובר שטעמא דמתני' הוא משום "שאינן עסוקין בישובו של עולם" בלבד, ללא קשר לאסמכתא, ור"י מפרש את דברי ת"ק. וצריכותת הגמ' ב"תולה בדעת עצמו ותולה בדעת יונו" — מתפרשת אמנם אליבא דרמב"ח אלא שלא לחנם מפריחי יונים זה הפסול היחיד, שיש בו מח' מה פ"ה המילים. ומ"ד "אי תקדמיה יונן ליון" ע"כ ס"ל כרמב"ח, כי אם כר"ש, הוי כמשחק בקוביא ותרתני למה לי, אלא כרמב"ח. ולכאור' זה אותו פסול אז באה הגמ' ועושה צריכותא, ולפי זה מ"ד שזה "ארא" ס"ל כרב ששת ואז אין זה דומה למשחק בקוביא, ולא צריך לעשות צריכותא. ולפי זה להלכה גם ב"אי תקדמיה יונן ליון" פסול דווקא כשאין לו אומנות אלא הוא אבל לענין הפי' אליבא דהלכתא, "מפריחי יונים" פירושו "ארא" ופסול אפי' בשיש לו אומנות שלא הוא. ומלשון הגמ' בדף כ"ו: "הלכה כר' יהודה" משמע לכאורה שר"י חולק על חכמים, וכרמב"ח. וי"ל: שאם לא היה כתוב הלכה כר"י, הייתי חושב כרמב"ח שר"י חולק על חכמים, והייתי פוסק כחכמים ולא כר"י שהוא יחיד, לכן א"ר אבהו א"ר אלעזר שהלכה כר"י, כלומר שהפסול הוא

17 ועיין בר"ן סנהדרין כד: ד"ה מתניתין, וכן בב"ח טוש"ע סי' ל"ד סכ"ו, וכן בלח"מ ה"ל עדות פ"ה ה"ד, ועוד באחרונים. 18. תוס' בסוד"ה "כל כי האי" הוסיפו שמשחק בקוביא לא הוי אסמכתא דווקא כשמעות שניהם על הדף, אבל המשחקים באמנה אפי' הקנו לא מהני אם לא הקנו בבי"ד חשוב. אבל זה נושא בפני עצמו והתייחסנו בדברינו רק לגדר הכללי של אסמכתא כפי העולה מדברי התוס'.

דווקא כשאין לו אומנות אלא הוא. זה לכאורה באור אסוגיא אליבא דשיטות ר"י רמב"ן ורש"י. ויש נפ"מ בין שיטת הרמב"ם ושיטות אלו, מלבד בגדר אסמכתא. וכן בפשט הסוגיא יש לכאור' ראוי' לשיטת הרמב"ם, שכן בדף כה: הגמ' מביאה ברייתא "ואימתי חזרתן משישברו את פיספסיהן ויחזרו בהן חזרה גמורה, דאפילו בחנם לא עבדי". ולפי שיטת הרמב"ם שיעיקר הפסול או הבסיס לפסול של משחק בקוביא, הוא מצד אסמכתא, ניחא. שהחזרה היא שאפי' בחנם שאין בעיית אסמכתא כלל וא"כ אין אסור, שאפי' בכך לא עבדו. אך לשיטות האחרות שהפסול הוא מצד שאינו עוסק בישובו של עולם, מה לי משחק בשכר מה לי משחק בחינם? וי"ל כמו שכתב הר"ן בד"ה "דאפי' בחנם לא עבדי" — "שאפי' כרב ששת אחיא שאחר שהוא עושה בחנם, א"א שלא תהיה לו אומנות אלא הוא" עכ"ל. אלא בוודאי יש לו אומנות אחרת, ובמקרה כזה מותר, ואעפ"כ חזרתו היא שאפי' בצורה כזו לא ישחק. נפ"מ בין השיטות היא מה הדין במשחק בקוביא עם עכו"ם. הרמב"ם בפ"ו מהל' גזילה הי"א — לאחר שכתב בהלכות הקודמות שמשחק בקוביא נקרא גולן מדבריהם — כותב: "והמשחק בקוביא עם הגוי אין בו איסור גול, אבל יש בו איסור עוסק בדברים בטלים, שאין ראוי לאדם, שיעסוק כל ימיו אלא בדברי חכמה ובישובו של עולם", עכ"ל. ובהל' עדות פ"י ה"ד, לא חילק בין משחק עם גוי לבין משחק עם ישראל, וכתב שמשחק בקוביא שאין לו אומנות אלא הוא פסול "הואיל ואינו עוסק בישובו של עולם הרי זה בחזקת שאוכל מן הקוביא שהוא אבק גול". רואים מכאן הוכחה להסבר שכתבנו ברמב"ם, שהרמב"ם נוקט את שני הטעמים, גם טעם של אסמכתא וגם של "שאינו עוסק בישובו של עולם", ולכן לשחק בקוביא עם ישראל אסור משום גול דדבריהם ולשחק בקוביא עם גוי אין בעייה של גול. וכתב הגר"א שמכיון שנותן לו הגוי מדעתו, אין כאן איסור גול, אע"פ שגול גוי אסור כיון דהוי כמו ריבית שלגוי מותר להלוות בריבית, אבל יש איסור של עוסק בדברים בטלים, ואילו לגבי פסול עדות צריך שיהיו שני הטעמים, ולכן כתב שם "הואיל ואינו עוסק בישובו של עולם ה"ז בחזקת שאוכל מן הקוביא, שהוא אבק גול". לפי זה, אמנם לדעת הרמב"ם אסור לשחק עם גוי מצד איסור עוסק בדברים בטלים אבל המשחק עם גוי לא יפסל לעדות, כיון שאין בזה איסור גול, אבל צ"ל שהאיסור של עוסק בדברים בטלים, הוא אינו האיסור של "אינו עוסק בישובו של עולם", שכן הגדר של "אינו עוסק וכו'", הוא כשאין לו אומנות אלא הוא, ואילו הרמב"ם אומר שלשחק עם גוי אסור מצד עוסק בדברים בטלים ואינו מחלק בין יש לו אומנות אחרת או לא, ולכן לא כתב הרמב"ם שאסור לשחק עם גוי, מצד שאינו עוסק בישובו של עולם, אלא מצד עסק בדברים בטלים, וזה אסור כל הזמן. כי "אין ראוי לאדם שיעסוק כל ימיו אלא בדברי חכמה ובישובו של עולם", ולכן כותב הגר"א¹⁹ כשהברייתא (כה:): מדברת על "ואימתי חזרתן" כותבת לגבי משחק בקוביא — "דאפי' בחנם לא עבדי", ולגבי מלוה כרביית "דאפי' לנכרי לא מוזפיי", ולא כתבה לגבי משחק בקוביא שחזרתו "דאפי' עם נכרי לא עבדי", כי אמנם אין בזה איסור גול אבל איסור עוסק בדברים בטלים יש בזה גם לכתחילה. כל זה בדעת הרמב"ם, אבל לדעת החולקים על הרמב"ם וס"ל שאין שום דין אסמכתא במשחק בקוביא אלא כל טעם האיסור הוא משום "שאינו עוסק בישובו של עולם", וא"כ הגדר היחיד הוא "אם יש לו אומנות אחרת" או לא, לפיהם בין משחק עם ישראל ובין משחק עם גוי אם יש לו אומנות שלא היא מותר ולא נפסל לעדות, ואם אין לו אומנות אלא היא בין משחק עם ישראל ובין עם גוי אסור ונפסל לעדות.²⁰

19. כביאורו לשו"ע חו"מ סי' ר"ג אות מ"ד, עיי"ש. 20. וכן השיג הראב"ד על הרמב"ם בפ"ו מגזילה הי"א, וכן פסק הרא"ש, הובא בטור סי' ש"ע ה"ז-ח.